

Мариана ШОПОВА-ХРИСТОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
България

МАЛЪК ЩРИХ КЪМ ТЕМАТА „НАБОКОВ И ДОСТОЕВСКИ“

Mariana SHOPOVA-HRISTOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,
Bulgaria

A LITTLE TOUCH TO THE THEME “NABOKOV AND DOSTOEVSKY”

Настоящият текст има за цел да се фокусира върху една любопитна епизодична поява на Достоевски в последния рускоезичен роман на Набоков – „Дар“ (1938). В рамките на няколко изречения от романа са събрани заедно и обрисувани в иронична светлина трима писатели от руския XIX век – Достоевски, Чернишевски и Некрасов на фона на знаменитите петербургски пожари от пролетта на 1862 година.

The present text aims to focus on a curious episodic presence of Dostoevsky in Nabokov's final Russian novel, The Gift (1938). In this novel, in a few sentences, three Russian writers of the 19th century – Dostoevsky, Chernyshevsky and Nekrasov – are brought together and portrayed in an ironic light against the background of the famous May fires of 1862 in Saint Petersburg.

Ключови думи: *V. Набоков, „Дар“, Ф. Достоевски, Н. Чернишевски, Н. Некрасов, интертекстуалност, майски пожари 1862.*

Keywords: *V. Nabokov, The Gift, F. Dostoevsky, N. Chernyshevsky, N. Nekrasov, intertextuality, May fires of 1862 in Saint Petersburg.*

Темата „Набоков и Достоевски“ е обширна, сложна и вече достатъчно изследвана в най-различните ѝ аспекти. Мнението на Набоков за прочутия класически писател е добре познато и неведнъж заявявано под една или друга форма – както в директни публични изказвания (лекции, интервюта), така и опосредствано, чрез ироничните определения, които му дават различни негови персонажи („известен специалист по душевни трески и аберации на човешкото достойнство“ го нарича например главният герой на романа „Отчаяние“ – Набоков 1990а: 386). В течение на много години Набоков създава цял мит за собствената си естетическа несъвместимост със света на Достоевски, смятан от него като цяло за антихудожествен свят.

„Страстното“ му желание, както самият той признава в знаменитите си лекции по руска литература, е да развенчае Достоевски: „Не скрою, мне страстно хочется Достоевского развенчать“ (Набоков 1998: 176) и това от мнозина читатели и литературоведи се възприема като необяснимо извращение. Но всъщност точно тази страстност и пламенност за повечето изследователи на темата изглежда подозрителна и те виждат в това някаква обсеся, мания-кална настойчивост (вж. например Сараскина 1997: 542 – 570).

Неизбежното отблъскване на Набоков от Достоевски (основаващо се на непримирими различия в житейските, художествените, политическите възгледи) в неговия случай парадоксално се съчетава с детайлно познаване на произведенията на класическия писател и многобройни лични наблюдения и коментари върху романовата му техника и стилистика. Опровергавайки собственото си твърдение, че за Достоевски не си струва да се говори повече от десет минути (според спомените на З. Шаховская – Шаховская 1991: 72), Набоков отново и отново се връща към този автор в прозата си – цитира го, пародира стила му и известни сюжетни ситуации от романите му, заставя героите си да правят различни забележки за него – разбира се, най-често язвителни и понякога направо груби. Но пък в крайна сметка по този начин непрекъснато актуализира творчеството на Достоевски, непрекъснато го съживява в съзнанието на читателите.

Настоящият текст има за цел да се фокусира върху една любопитна епизодична поява на Достоевски в последния рускоезичен роман на Набоков – „Дар“ (1938).

Въпросният роман е необичайно богат на литературни препратки и затова често е наричан „роман за руската литература“ (самият Набоков в предисловието към английското му издание изтъква, че неговата героиня е именно руската литература – вж. Nabokov 1981: 8). Главният герой (в много отношения alter ego на Набоков) Фьодор Годунов-Чердинцев е поет и начинаещ прозаик, той има своите литературни пристрастия и щедро ги споделя от страниците на романа; повечето от останалите персонажи също са руски писатели емигранти, така че разговорите за литература и цитатите, които се сипят отвсякъде, са нещо съвсем естествено в този контекст.

Достоевски пряко или непряко (чрез позоваване на произведенията му) се споменава сравнително рядко – 3 – 4 пъти. От всички тези случаи най-голям интерес от страна на пишещите за Набоков е предизвиквала кратка реплика на един, меко казано, несимпатичен герой – реплика, в която за пръв път се загатва за основната фабулна тема на бъдещия роман „Лолита“ (страстта на възрастен мъж към момиче нимфетка, негова заварена дъщеря) и всичко това се характеризира като „трагедия в духа на Достоевски“ (Набоков 1990b: 168).

Но тук бихме искали да обърнем внимание на друг кратък откъс, в който се споменава Достоевски. Този откъс се съдържа в най-оспорваната навремето, най-скандалната четвърта глава на „Дар“, представляваща сатирична,

памфлетообразна биография на Николай Чернишевски (друга фигура, която според Набоков се нуждае от развенчаване и демистифициране), написана от главния герой на романа Фьодор Годунов-Чердинцев.

Интересуваният ни фрагмент е наистина неголям по обем – състои се само от два абзаца, но в него са преплетени много смисли и сюжети. В рамките на няколко изречения са събрани заедно трима писатели от руския XIX век – Достоевски, Некрасов и Чернишевски, героят на цялата глава. Ето началото на фрагмента:

А события шибко пошли той ветреной весной. Пожары! И вдруг, – на этом оранжево-черном фоне – видение: бегом, держась за шляпу, несется Достоевский: куда?

Духов день (28 мая 1862 г.), дует сильный ветер; пожар начался на Лиговке, а затем мазурики подожгли Апраксин Двор. Бежит Достоевский, мчатся пожарные, «и на окнах аптек в разноцветных шарах вверх ногами на миг отразились». (Набоков 1990b:239)

Свързващото звено между тримата писатели от XIX век е една историческа загадка – става дума за страшните събития, потресли цял Петербург през пролетта на 1862 година: това са знаменитите петербургски пожари. Тези опустошителните пожари започват на 16 май и продължават две седмици, избухвайки на различни места, но главно в бедните квартали. Най-големият се случва на 28 май, празника на Свети Дух (Духовден). В съвременната историография няма еднозначно мнение за подпалвачите и стоящите зад тях сили. Паническите слухове, които се разпространяват тогава из Петербург, сочат за подпалвачи ту помешчиците, на които след реформата на Александър II са отнети селяните и земите, ту недоволните поляци, но най-вече – студентите нихилисти, младите революционери. Още повече че точно по това време се наблюдава една особена радикализация на революционната реторика. Официозната преса подкрепя слуховете за подпалвачите революционери и така допълнително настройва напласеното общество, което до този момент е склонно да съчувства на революционерите¹.

Но да се върнем към текста на Набоков. Пръв в кадър влиза тичащият Достоевски: „... бегом, держась за шляпу, несется Достоевский: куда?“ (Набоков 1990b: 239). Между другото, в лекцията си за Достоевски Набоков укорително го нарича „вечно бързания Достоевски“ („вечно торопившийся Достоевский“ – Набоков 1998: 191), имайки предвид трескавия му маниер на писане; тук това определение е буквализирано, онагледено.

С появата на пожарникарите („мчатся пожарные“) заявява присъствието си и Николай Некрасов. Той не е назован открито, но текстът в кавички („и на

¹ Съществува и версията, доста популярна по съветско време, че пожарите са дело на самата полиция, търсеща си повод да разгроми набиращата сила революционно движение. Впрочем, тази версия е изказана още от Херцен в издаваното в Лондон списание „Колокол“. Вж. по-подробно Розенблюм 1973: 16. Вж. също Майские пожары 1862.

окнах аптек в разноцветных шарах...“) е цитат (съвсем леко изменен) именно от неговия сатиричен цикъл, посветен на Петербург, „О погоде (уличные впечатления)“ от 1865 г. В последното стихотворение от цикъла, озаглавено „Кому холодно, кому жарко“ и явно инспирирано от същата тази серия петербургски пожари, в частност се описва пристигането на пожарната команда:

*Где ж пожар? пешеходы глядят.
Чу! неистовый топот раздался,
И на бочке верхом полицейский солдат,
Медной шапкой блестя, показался.
Вот другой – не поспеешь считать!
Мчатся вихрем красивые тройки.
Осторожней, пожарная рать!
Кони сытые слишком уж бойки.*

*Вся команда на борзых конях
Через Невский проспект прокатилась
И на окнах аптек, в разноцветных шарах
Вверх ногами на миг отразилась... (Некрасов 1981: 194)*

Трябва да се спомене, че от тази троица към Некрасов Набоков предявява най-малко претенции; заедно с Пушкин това е най-цитираният автор в „Дар“ и като цяло отношението на Набоковия alter ego към него е доброжелателно. Ф. Годунов-Чердинцев даже намира поезията му за „често възхитителна“, макар и да долавя в нея „някакъв вестникарско-градски порок“ (Набоков 1990b: 181). Интересно е да се отбележи също, че между Некрасовия цикъл „О погоде“ и творчеството на Достоевски съществува и друга връзка: в ключовия за „Престъпление и наказание“ страшен сън на Расколников за нещастната селска кобилка, която шибат с камшици, се възпроизвеждат множество елементи именно от второто стихотворение на въпросния цикъл – „До сумерек“, в сцената, описваща жестокото отношение към товарния кон и възмущението на лирическия субект („Под жестокой рукой человека // Чуть жива, безобразно-тоща, // Надрывается лошадь-калека, // Непосильную ношу влача...“ и т. н. – Некрасов 1981: 179)².

Междувременно действието се развива и читателят, дори и да не е запознат с конкретното събитие от биографията на Достоевски, но вече достатъчно подготвен от все по-нарастващото, все по-забележимото повтаряне на ключовата дума „черный“ и производните от нея („Чернышев переулоч“, „чернота“), се досеща накъде се е затичал Достоевски – „към сърцето на чернотата“, т.е. към Чернишевски:

А там густой дым повалил через Фонтанку по направлению к Чернышеву переулку, откуда вскоре поднялся новый черный столб... Между тем Достоевский прибежал. Прибежал к сердцу черноты, к Чернышевскому, и

---

² Вж. повече за интертекста на Некрасов при Достоевски в: Секереш 2002.

стал истерически его умолять приостановить все это. Тут заняты два момента: вера в адское могущество Николая Гавриловича и слухи о том, что поджоги велись по тому самому плану, который был составлен еще в 1849 году петрашевцами (Набоков 1990b: 239)³.

Защо към Чернишевски? Ако се върнем към историческата ситуация, трябва да уточним, че серията пожари в Петербург съвпада с появата на една твърде радикална агитационна прокламация, озаглавена „Молодая Россия“, която шокира съвременниците с призивите за революционен терор и даже цареубийство (вж. Балагуров 1972: 202 – 205; Рудницкая 1997: 142 – 150). В списание „Время“, издавано от братята Достоевски, дори е трябвало да излязат две статии за пожарите (написани, но забранени за публикуване от цензурата), в първата от които тази прокламация е наречена „възмутителна“ (Розенблюм 1973: 49)⁴.

Така или иначе, от биографията на Достоевски знаем, че той е много разтревожен от цялата тази ситуация – от листовката, която намира в пощата си (въпросната прокламация) и от пожарната епидемия (Достоевский 1994: 29; Селезнев 1985: 263). И тъй като слуховете упорито свързват прокламацията и следователно палежите с най-известния представител на революционния лагер – Чернишевски, то в общественото съзнание и явно в съзнанието на Достоевски тази фигура придобива някакви демонични измерения – „адско могъщество“, според израза на Набоков в този текст.

И Достоевски тича, за да убеди Чернишевски да спре този кошмар. Всичко това звучи много комично, анекдотично – благодарение, впрочем, и на самия Чернишевски, който в спомените си от 1888 г. разказва въпросния епизод именно по този начин, с голяма доза хумор. Според неговата версия за срещата, впечатлителният Достоевски, когото той до този момент лично не е виждал, го моли да упражни влиянието си върху подпалвачите, които явно познава и да ги убеди да спрат палежите: „Я к вам по важному делу с горячей просьбой. Вы близко знаете людей, которые сожгли Толкучий рынок, и имеете влияние на них. Прошу вас, удержите их от повторения того, что сделано ими“ (Чернышевский 1990: 5).

Чернишевски, според собствените му думи, е шокиран от абсурдността на допускането, че по някакъв начин може да е свързан с подпалвачите, но решава да не спори с Достоевски, за когото знае, че е с разстроени нерви и го успокоява, че ще изпълни желанието му. А ето и заключителното изречение от този абзац от спомените на Чернишевски, което описва реакцията на Достоевски, при това я описва явно преувеличено, утрирано, така че да съответства на стереотипното поведение на най-запомнящите се герои от романите на писателя: „Он схватил меня за руку, тискал ее, насколько доставало у него

³ Подчертаното е от нас – М. Ш – Х.

⁴ Първата статия е със заглавие „Пожары“, втората е неозаглавена; няма еднотипие сред изследователите относно авторството им, но Н. Розенблюм, който ги публикува цялостно за пръв път през 1973 г., привежда убедителни аргументи в полза на авторството на Ф. М. Достоевски (Розенблюм 1973: 36 – 38).

силы, произнося задыхающимся от радостного волнения голосом восторженные выражения личной его благодарности мне за то, что по уважению к нему избавляю Петербург от судьбы быть сожженным, на которую был обречен этот город“ (Чернышевский 1990: 5 – 6).

Отново подчертаваме, че това е версията за срещата между двамата писатели, изложена от Чернишевски няколко години след смъртта на другия участник в нея. В главата „Нещо лично“ от „Дневник на писателя“ за 1873 г. Достоевски си припомня този епизод по друг начин. В неговия разказ за посещенията му при Чернишевски пожарите изобщо не се споменават, а като повод за срещата е изтъкната тревогата му, свързана с „възмутителното“ според него съдържание на прокламацията „Молодая Россия“. Съответно той призовава Чернишевски да използва авторитета си сред революционните среди не за да сложи край на палежите, а да спре писането и разпространението на подобни листовки, чието твърде радикално съдържание настройва общественото мнение срещу университетската младеж, срещу образованото младо поколение („Неужели нельзя остановить их и прекратить эту мерзость?“ – Достоевский 1994: 30).

Биографите на Достоевски, като правило, възприемат неговата гледна точка и излагат събитията в този дух. Справедливостта изисква да се изтъкне, че и в забранените от цензурата статии за списание „Время“, за които споменахме по-горе, основният патос е насочен против обвързването на пожарите с политическото движение и съответно на подпалвачите с „Молодая Россия“. Но тези статии дълго време остават непознати на широката публика, не ги познава, разбира се, и Набоков.

В крайна сметка по-голяма популярност през годините придобива версията на Чернишевски – не на последно място, възможно, и заради характера на изложението, заради колоритния начин, по който случката е разказана. Набоков, както става ясно от краткия откъс от „Дар“, който коментирахме, също предпочита да припомни историята от гледна точка на Чернишевски, възползвайки се от комизма на така описаната ситуация, за да може още веднъж да представи нелюбията от него Достоевски в смешна светлина.

БИБЛИОГРАФИЯ

Балагуров 1972: Балагуров, Я. А. Автор „Молодой России“ (О Петре Григорьевиче Заичневском). – В: *Вопросы истории*, № 7. // **Balagurov 1972:** Balagurov, Ja. A. Avtor “Molodoy Rossii” (O Petre Grigor’eviche Zaichnevskom). – In: *Voprosy istorii*, N 7.

Достоевский 1994: Достоевский, Ф. М. *Собрание сочинений в 15 томах. Т. 12.* Санкт-Петербург: Наука. // **Dostoevsky 1994:** Dostoevsky, F. M. *Sobraniye sochineniy v 15 tomakh. T. 12.* Sankt-Peterburg: Nauka.

Майские пожары 1862. – В: Историко-культурный интернет портал „Энциклопедия Санкт-Петербург“. // **Majskie pozhary 1862.** – In: Istoriko-kul’turnyj internet portal “Encyclopedia Sankt-Peterburg” <<http://www.encyspb.ru/object/2804021852?lc=ru>> [30.08.2021].

Набоков 1990а: Набоков, В. В. Отчаяние. – В: Набоков, В. В. *Собрание сочинений в 4 томах. Т. 3.* Москва: Правда. // **Nabokov 1990:** Nabokov V. V. Otchayanie. – In: Nabokov V. V. *Sobranie sochinenij v 4 tomah. T. 3.* Moskva: Pravda.

Набоков 1990б: Набоков, В. В. Дар. – В: Набоков, В. В. *Собрание сочинений в 4 томах. Т. 3.* Москва: Правда. // **Nabokov 1990:** Nabokov V. V. Dar. – In: Nabokov V. V. *Sobranie sochinenij v 4 tomah. T. 3.* Moskva: Pravda.

Набоков 1998: Набоков, В. В. Лекции по русской литературе / Пер. с английского. Москва: Независимая газета. // **Nabokov 1998:** Nabokov V. V. Lekcii po russkoj literature / Per. s anglijskogo. Moskva: Nezavisimaja gazeta.

Некрасов 1981: Некрасов, Н. А. Полное собрание сочинений и писем в 15 томах. Т. 2. Ленинград: Наука. // **Nekrasov, N. A.** Polnoe sobranie sochinenij i pisem v 15 tomah. T. 2. Leningrad: Nauka.

Розенблюм 1973: Розенблюм, Н. Г. Петербургские пожары 1862 и Достоевский (запрещенные цензурой статьи журнала „Время“). – В: *Ф. М. Достоевский. Новые материалы и исследования.* Литературное наследство. Т. 86. Москва: Наука, с. 16 – 54. // **Rozenblum 1973:** Rozenblum, N. G. Peterburgskie požary 1862 i Dostoevsky (zapreshchjonnye censuroj stat’i zhurnala “Vremja”). – In: *F.M. Dostoevsky. Novye materialy i issledovanija.* Literatunoe nasledstvo. T. 86. Moskva: Nauka, 16 – 54.

Рудницкая 1997: Рудницкая, Е. Л. (ред.). Революционный радикализм в России: век девятнадцатый. Документальная публикация. (№ 22 – Молодая Россия). Москва: Археографический центр. // **Rudnitskaja 1997:** Rudnitskaja, E. L. (red.). Revoljutsionnyj radicalism v Rossii: vek devjatnadcatyj. Dokumental’naja publicatsija. (N 22 – Molodaja Rossija). Moskva: Arkheograficheskij centr.

Сараскина 1997: Сараскина, Л. Набоков, который бранится. – В: *В.В. Набоков: pro et contra.* Санкт-Петербург: РХГИ. // **Saraskina 1997:** Saraskina, L. Nabokov, kotoryj branitsja. – In: *V. V. Nabokov: pro et contra.* Sankt-Peterburg: RHGI.

Секереш 2002: Секереш, А. Как „вписывается“ слово Некрасова в текст Достоевского? (*До сумерек в Преступлении и наказании*). – В: *Slavica tergestina*, 10. Литературоведение XXI века. Письмо – Текст – Культура. Материалы IV международной конференции молодых ученых-филологов. Universita degli Studi, Trieste 21 – 23 maggio 2001, 137 – 159. // **Szekeres, A.** Kak «vписyvaetsja» slovo Nekrasova v tekst Dostoevskogo (*Do sumerek v Prestuplenii i nakazanii*). – In: *Slavica tergestina*, 10. Literaturovedenie XXI veka. Pis’mo – Tekst – Kul’tura. Materialy IV mezhdunarodnoj konferencii molodyh uchenyh-filologov. Universita degli Studi, Trieste 21 – 23 maggio 2001, 137 – 159.

Селезнев 1985: Селезнев, Ю. И. *Достоевский.* Москва: Молодая гвардия. // **Seleznyov 1985:** Seleznyov, Ju. I. *Dostoevsky.* Moskva: Molodaya gvardija.

Чернышевский 1990: Чернышевский, Н. Г. Мои свидания с Достоевским. – В: *Ф. М. Достоевский в воспоминаниях современников. Т. 2.* Москва: Художественная литература. // **Chernyshevskij 1990:** Chernyshevskij, N.G. Moi svidanija s Dostoevskim. – In: *F. M. Dostoevskij v vospominanijah sovremennikov. T. 2.* Moskva: Khudozhestvennaja literatura.

Шаховская 1991: Шаховская, З. А. *В поисках Набокова. Отражения.* Москва: Книга. // **Shakhovskaja, Z. A.** *V poiskah Nabokova. Otrazhenija.* Moskva: Kniga.

Nabokov 1981: Nabokov, V. V. *The Gift.* London: Penguin Books.